

**Διαπιστώσεις, αιτιάσεις και παραδοχές
γύρω από τον
πληθυσμό του Αγίου Όρους στη διαχρονία**

Σιδηρόπουλος Γεώργιος*

Περίληψη:

Η χερσόνησος του Αγίου Όρους, Μνημείο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι αυτοδιοίκητη μοναστική πολιτεία. Η χερσόνησος διατηρεί τα ίδια χαρακτηριστικά από τον 9^ο αιώνα έως σήμερα. Η μακρά διάρκεια λειτουργίας της αναδεικνύει μια σειρά λειτουργικών ζητημάτων ένα εκ των οποίων είναι η καταγραφή της δημογραφικής της ταυτότητας. Κομβική για την μελέτη του πληθυσμού σε διαχρονικό επίπεδο είναι η απόδοση των πληθυσμιακών χαρακτηριστικών κατά τον ιδιαίτερο τύπο της οικιστικής εγκαταβίωσης. Η μελέτη καταδεικνύει ότι συχνά στη διάρκεια του χρόνου αγνοείται η παράμετρος αυτή με αποτέλεσμα την αλλοίωση της γεωγραφίας του πληθυσμού και συμπερασματικά αναδεικνύει την ανάγκη διόρθωσης για την προσαρμογή με τις τρέχουσες διοικητικές λειτουργίες των σύγχρονων διαχειριστικών δομών.

Λέξεις κλειδιά: Δημογραφία ιστορική, Γεωγραφία του πληθυσμού, Ιστορική γεωγραφία, Άγιον Όρος .

---

* Ο Γ. Σιδηρόπουλος είναι Επίκουρος Καθηγητής, Ιστορικής Γεωγραφίας στο Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

1. Εισαγωγικά

Το Άγιον Όρος είναι ένα δημιούργημα της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, το βυζάντιο, με στόχο να στεγάσει τις ανάγκες του μοναστικού κινήματος, πολύ ανεπτυγμένο στο ρωμαϊκό κόσμο, «άστεγο» μετά την εξάπλωση του Ισλάμ στις πατρογονικές του εστίες τις έρημους της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου.

Η χερσόνησος ως αυτοδιοίκητη μοναστική πολιτεία, διατηρεί τα ίδια χαρακτηριστικά από τον 9^ο αιώνα έως σήμερα. Το σημερινό ειδικό προνομιακό καθεστώς αυτοδιοίκησης διασφαλίζεται από το Ελληνικό Σύνταγμα, τον Καταστατικό Χάρτη του Αγίου Όρους και το κυρωτικό του Νομοθετικό Διάταγμα, αλλά και την Κοινή Δήλωση στην πράξη προσχώρησης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1979. Απολαμβάνει καθεστώς αυτοδιοίκητο στα πλαίσια της Ελληνικής επικράτειας και υπάγεται σε κατ' ιδίαν διαχείριση ανά Μονή και σε συλλογική διαχείριση από την Ιερά Κοινότητα και τα όργανα της.

Το Άγιον Όρος διαφέρει από άλλες προστατευόμενες περιοχές διότι αποτελεί τόπο με ζώσα και συνεχή παράδοση που ξεπερνά τη χιλιετία, κατοικείται μόνιμα σε όλη την έκταση της χερσονήσου από τους μοναχούς που ανέρχονται σήμερα περίπου στους 1700 μοναχού και 300 λαϊκούς.

Η δυσκολία αναφοράς σε δημογραφικά μεγέθη για ένα χώρο που ξεπερνά την χιλιετία είναι προφανής. Εκτός όμως από ζητήματα ιστορικού χαρακτήρα, απώλεια πληροφορίας, δυσκολίες ανασύνθεσης σειράς δεδομένων, προσαρμογής σε σύγχρονα ποιοτικά μεγέθη, τίθεται και το ζήτημα της ιδιομορφίας και της ιδιαιτερότητας του ίδιου του μοναστικού πληθυσμού σε σχέση με την ανανέωση και μέτρηση του.

Κυρίαρχο ζήτημα της έρευνας είναι η ορθή μεθοδολογική προσέγγιση στην καταγραφή και μέτρησή του ανθρώπινου υλικού ανάμεσα από διαφορετικές κυριαρχίες (Βυζαντινούς, Οθωμανούς, νεώτερο Ελληνικό Κράτος), ανάμεσα στα προβλήματα που συσσωρεύει ο χρόνος (απώλεια δεδομένων, επικαιροποίηση), ανάμεσα από τις διαφορετικές κοινωνικές συνήθειες οργάνωσης ανά εποχή. Πώς δηλαδή ένα ετερόκλητο δημογραφικό υλικό, βασισμένο σε διαφορετικές απαιτήσεις, απευθυνόμενο σε

διαφορετικές εθνικές διοικητικές δομές, μπορεί να καταστεί ενιαίο, ώστε να καταστεί λειτουργικό εργαλείο διαχείρισης μια ιστορικής κοινωνίας όπως το Άγιον Όρος.

Το κείμενο θα προσπαθήσει αρχικά να οριοθετήσει την ταυτότητα αυτού του πληθυσμού μέσα στο χρόνο, σε δεύτερο χρόνο θα προσπαθήσει να καταγράψει τις ιδιαιτερότητές του σε σχέση με τις σημερινές προσεγγίσεις και τέλος να εστιάσει στους τρόπους που ένας ανάλογος ιστορικός πληθυσμός μπορεί να αποδοθεί κατά τα σημερινά εργαλεία και μέσα ώστε να είναι κατά το δυνατότερο ακριβής προς την πραγματική ταυτότητά του.

2 Οι διακυμάνσεις του πληθυσμού στο χρόνο

2.1 Το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο εκκόλαψης

Γύρω στον 3^ο αιώνα στην Ύστερη Αρχαιότητα, μετά την υιοθέτηση του χριστιανισμού ως επίσημη θρησκεία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας αναδύεται ένα ιδιαίτερο σε διαστάσεις φαινόμενο, μια θρησκευτική επανάσταση που επηρέασε όλο τον «γνωστό» κόσμο η οποία διακινεί μεγάλο όγκο ανθρώπων στα γεωγραφικά όρια της αυτοκρατορίας (Μπράουν 2000). Ένα μέρος αυτών των διακινουμένων πληθυσμών κατευθύνεται σε ονομαστά προσκυνήματα και ένα μεγαλύτερο κατευθύνεται στις έρημους της Συρίας και της Αιγύπτου με στόχο την οριστική εγκατάσταση, όπου δημιουργείται μια ιδιαίτερα μεγάλων διαστάσεων εστίαση από μια νέα μορφή εγκαταβίωσης, τον *μοναχισμό*. Οι συγκεντρώσεις αυτές είναι μεγάλες. Κατά δεκάδες χιλιάδες καταγράφεται ο αριθμός των μοναχών σε διάφορες μονές κατά μήκος του Νείλου (Παλλάδιος 1866). Ο Koder (2005), αναφέρει ότι στις αρχές του 8^{ου} αιώνα η «οικουμένη» κατά τους βυζαντινούς, αποτελούνταν στην κυριολεξία από δύο σχεδόν ισοδύναμους πληθυσμούς, από εγγάμους και από μοναχούς! Ο πληθυσμός της αυτοκρατορίας, παρά τις αποκλίσεις ανέρχεται περίπου στα 8 εκατομμύρια αυτή την εποχή (Treadgold 1997, Russell 1958), Η υπόθεση ότι ο μισός πληθυσμός του βυζαντίου (4 εκατομμύρια) ανήκε στον μοναχισμό και τον κλήρο ίσως είναι εξαιρετικά φιλόδοξη. Σε κάθε περίπτωση τα Tabula imperii byzantini (TIB) καταγράφουν στο Koder (2005) ότι το 17% των βυζαντινών οικισμών είναι μοναστηριακοί, αναδεικνύοντας το γεγονός ότι ο μοναχισμός έχει ένα ιδιαίτερο βάρος στην βυζαντινή κοινωνία τον 10^{ου} αιώνα.

Στα μέσα του 7^{ου} αιώνα με την εμφάνιση των Αράβων και την σταδιακή μετακίνηση τους προς την Μεσόγειο, ο μοναχισμός μειώνεται δραστικά στις πατρογονικές του εστίες, την Αίγυπτο και την Συρο-Παλαιστίνη. Ένα μικρό μέρος κατάφερε να παραμείνει σ' αυτές, ενώ ένα άλλο αναζήτησε νέους τόπους που πρόσφεραν τις ίδιες δυνατότητες για τον μοναχισμό. Ένας χώρος με αυτά τα χαρακτηριστικά δεν μπορούσε παρά να αναζητηθεί εντός των νεώτερων ορίων της ρωμαϊκής χριστιανικής αυτοκρατορίας της ανατολής, το βυζάντιο. Τόπος με αυτά τα χαρακτηριστικά ήταν η χερσόνησος του Αθω και χρησιμοποιήθηκε συντεταγμένα από τον 9^ο αιώνα παρ' ότι υπάρχουν υποθέσεις και για νωρίτερη εγκατάσταση μεμονωμένων ασκητών (Παπαχρυσανθου 1992). Οι πρώτοι μοναχοί στη χερσόνησο είχαν σαν πρότυπο την αιγυπτιακή μοναστική παράδοση, με είχε κεντρικό γνώρισμα την «έρημο». Η χερσόνησος, παρείχε την δυνατότητα απομόνωσης όπως οι έρημοι της Αιγύπτου και της Παλαιστίνης και εντοπίστηκε σύντομα από τους έχοντες την επιθυμία να μονάσουν. Το 963 γίνεται η επίσημη ίδρυση του πρώτου κοινοβίου μοναστηριού, της Μεγίστης Λαύρας, όμως ήδη από το 883 ο αυτοκράτορας Βασίλειος Α εκδίδει σιγίλιο, που καθορίζει τα δικαιώματα των μοναχών στην χερσόνησο στοχεύοντας παράλληλα σε πολιτικά οφέλη με τον προσδιορισμό του ως χώρο θρησκευτικής πρακτικής για όλους τους χριστιανούς μέσα στα πλαίσια της πολιτικής ιδεολογίας της αυτοκρατορίας (Σβορώνος 1987).

2.2 Τα δεδομένα καταγραφής των κατοίκων της χερσονήσου

Το ζήτημα της καταγραφής όπως διενεργείται και νοείται σήμερα, δεν είναι ίδια αλλά κυρίως δεν έχει την συστηματικότητα των σημερινών απογραφών. Διάσπαρτες, μη συστηματικές, έμμεσες καταγραφές αλλά και η έλλειψη πληροφοριών που θα μπορούσαν ερμηνεύσουν την ποιοτική συμπεριφορά του πληθυσμού, είναι τα χαρακτηριστικά της. Ο Στουδίτης αναφέρει με αφορμή έναν καταστροφικό λιμό το χειμώνα του 927, ότι οι θάνατοι ήταν τόσοι στην Κωνσταντινούπολη που «...ως μη δύνασθαι τους ζώντας εκκομίζειν τους τεθνεώτας». Ο Καμινιάτης (2005), γράφει για τον αριθμό αιχμαλώτων κατά την άλωση της Θεσσαλονίκης το 904 από τους αραβηγούς ότι «... καταμέτρησαν όλους τους αιχμαλώτους. Ήταν εικοσιδύο χιλιάδες. Κανείς από αυτούς δεν είχε τρίχωμα στα μάγουλα...». Ο Μακάριος ο πνευματικός αναφέρει (Αντωνίου 2005:23), ότι «*Την νύχτα, μεταξύ της πρώτης και δευτέρας Σεπτεμβρίου του έτους 1820, μεγάλη καταιγίδα ερήμωσε την σκήτη*», και συνεχίζει περιγράφοντας το γεγονός με λεπτομέρεια αλλά δεν δίνει καμία επιπλέον πληροφορία

για την εγκατάλειψη της από τον πληθυσμό. Μέσα από αναλόγου τύπο πληροφορία πρέπει να προσεγγιστεί η δημογραφικής δραστηριότητα του Αγίου Όρους.

Οι πηγές

Το ζήτημα των πληθυσμιακών δεδομένων εντάσσεται στην εν γένει ιστορική πληροφορία με τις ιδιαιτερότητες που την χαρακτηρίζουν. Στην περίπτωση του Αγίου Όρους, μπορεί κανείς να διακρίνει πηγές από τις οποίες συλλέγεται το πληθυσμιακό υλικό σε διάφορους βαθμούς. Δεν μπορεί να γίνει αναφορά στη λογική της σύγχρονης δημογραφικής ανάλυσης την οποία συμπληρώνουν σύνθετοι ποσοτικοί δείκτες και απαιτούνται συστηματικές χρονοσειρές που η ιστορική πληροφορία μιας τόσο μακράς περιόδου αδυνατεί να παράσχει.

Η πρώτη συστηματική «άμεση» πληθυσμιακή απογραφή ταυτίζεται με τους σχετικούς εθνικούς οργανισμούς. Είναι ένα εργαλείο των σύγχρονων κοινωνιών που χρησιμοποιεί και το σημερινό ελληνικό κράτος μέσω της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΣΥΕ). Απογραφές διενεργούνται, λιγότερο συστηματικά και με άλλη μορφή, από τα προηγούμενα, καθεστώτα κυριαρχίας της χερσονήσου. Από την βυζαντινή περίοδο, δεν έχουμε υλικό συστηματικής καταγραφής. Επίσημα έγγραφα των βυζαντινών αρχών (αυτοκρατορικά και πατριαρχικά έγγραφα) και της διοίκησης του Αγίου Όρους, προσφέρουν περιστασιακές πληροφορίες. Κατά την οθωμανική περίοδο ή καταγραφή καθίσταται σχετικά συστηματική μέσω των φορολογικών καταλόγων. Η συχνότητα των καταγραφών και οι αριθμητικές παρεκκλίσεις που παρατηρούνται αυτή την περίοδο σχετίζονται με τις κατά περίπτωση ανάγκες της οθωμανικής διοίκησης.

Άλλη πηγή πληροφορίας αποτελούν μελέτες σε επι μέρους επιστημονικά πεδία, όπως η ιστορία, η αρχιτεκτονική, το περιβάλλον κα. Το υλικό αφορά προσεκτικές αναλύσεις χωρίς όμως συντεταγμένη χρονική συνέχεια μεταξύ του και έρχεται να συμπληρώσει τις σειρές συστηματικής καταγραφής της ιστορικής δημογραφίας. Η συμβολή τους συχνά είναι καθοριστική αναπληρώνοντας κενά που αναδεικνύονται από την απώλεια πληροφορίας είτε τις διαφορετικές διοικητικές πρακτικές καταγραφής. Τα συμπεράσματά στηρίζονται σε πειραματική παρατήρηση και τεχνικές αποτιμήσεις του πληθυσμού που προέρχονται για παράδειγμα από τη μελέτη των δυνατοτήτων στέγασης ή το κατώφλι της διατροφικής κάλυψης της αθωνικής χερσονήσου.

Τέλος σημαντική πηγή αποτελεί η αγιολογική, προσκυνηματική και ταξιδιωτική λογοτεχνία. Η ποσότητα του υλικού αυτής της κατηγορίας είναι ιδιαίτερα μεγάλη, η επιστημονική της επάρκεια όμως είναι ζητούμενο πολύ συχνά. Η προσεκτική μελέτη

αυτού του υλικού, σε αρκετές περιπτώσεις, μπορεί να ερμηνεύσει την ποιοτική συμπεριφορά του πληθυσμού στην χερσόνησο.

Δυσκολία καταμέτρησης σήμερα

Το πρόβλημα των δημογραφικών πληροφοριών, θα πρέπει να τοποθετηθεί μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο εύρεσης δεδομένων για το Άγιο Όρος. η ΕΣΥΕ αποτελεί το σημείο αναφοράς Για στοιχεία που αφορούν συνολικές καταγραφές, ενώ περιστασιακές καταγραφές διενεργούνται από την Ιερά Επιστασία¹. Σε επίπεδο μονάδας (μονές, σκήτες, κελιά), κύριες πηγές είναι τα ίδια τα μοναστικά καταλύματα ενώ σημαντική είναι η συμβολή μεμονομένων μελετητών².

Η πρώτη επίσημη στατιστική καταμέτρηση του πληθυσμού του Αγίου Όρους, για λογαριασμό του νεοελληνικού κράτους, διενεργείται κατά την απογραφή του 1913 (Υπ. Εθνικής Οικονομίας 1913). Πολλά είναι τα προβλήματα που προέρχονται από την ιδιομορφία του χώρου, με αποτέλεσμα την ανάδειξη μιας αποσπασματικής και πλασματικής εικόνας του πληθυσμού. Η περιστασιακή καταγραφή μέρους μοναστικών καταλυμάτων (οικισμών και κελιών) και η άθροιση τους στον πληθυσμό των μονών για παράδειγμα ή οι υπο-πληθυσμιακές ομάδες (λαϊκοί μόνιμα διαμένοντες, εργάτες, δημόσιοι υπάλληλοι, ζηλωτές), που δεν είναι πάντα διαθέσιμες (μικρά νούμερα, μετακινήσεις, άρνηση συμμετοχής κ.α.), σε καταγραφές.

Εκ των πραγμάτων, αναγκαία προσέγγισης, καθίσταται η επιτόπια έρευνα, για την ορθή γνωριμία του χώρου και την εξοικείωση με την κοινωνία και τις ιδιαιτερότητές της.

2.3 Αθωνικός πληθυσμός: χαρακτηριστικές στιγμές

Η μέγιστη δυνατότητα χωρητικότητας στο Άγιον Όρος πλησιάζει τους 10.000 κατοίκους και μπορεί να στηριχθεί στον επιχειρησιακό κατώφλι «μέγιστης στέγασης» που επετεύχθη στις περιόδους αιχμής. Ο πληθυσμός της χερσονήσου παρουσιάζει μια πολυκύμαντη καμπύλη μέσα στην ιστορία, αναδεικνύοντας δύο εξάρσεις από μία μέση ροή που κυμαίνεται μεταξύ 2.500 με 3.000 μοναχών. Οι δύο αιχμές τον 11^ο και τον 19^ο αιώνα, αποτέλεσαν σημαντικές εξαιρέσεις. Με την ίδια λογική, εξαιρέσεις υπήρξαν και οι στιγμές ύφεσης.

Η αρχή

¹ Ιερά Επιστασία: ανώτατο διοικητικό όργανο του Αγίου Όρους

² Σμυρνάκης, Χρήστου, Μαμαλάκης, Μαντζαρίδης, Σιδηρόπουλος κα.

Για την πρώτη, προχριστιανική περίοδο δεν σώζονται ποσοτικά δεδομένα για τον πληθυσμό. Οι εκτιμήσεις στηρίζονται σε έμμεσα στοιχεία παρουσιάζοντας μεγάλη απόκλιση μεταξύ τους. Ο υπολογισμός στηρίζεται στο εύρος των δυνατοτήτων φιλοξενίας της αθωνικής φύσης. Η Παπαχρυσάνθου (1992) μιλά για ένα αριθμό πόλεων με εξαιρετικά χαμηλό αριθμό κατοίκων, που δεν ξεπερνά τα 1.000 άτομα. Αυτές ερημώθηκαν και εξαφανίστηκαν με τον καιρό, πολύ πριν την άφιξη του μοναχισμού (Σμυρνάκης 1903, Μαμαλάκης 1971). Ο Κουρίλας (1993) μελετώντας την αθωνική χλωρίδα υπαινίσσεται δεκαπλάσιο αριθμό κατοίκων, στηριζόμενος στις δυνατότητες γονιμότητας του εδάφους.

Η προσέλευση κατά την πρώτη, θεσμοθετημένη περίοδο

Οι πρώτες θεσμικές διευθετήσεις της χερσονήσου δίνουν ιδιαίτερη αίγλη στο χώρο. Με σιγίλιο του Βασιλείου Α' (883) κατοχυρώνεται το δικαίωμα των μοναχών στο έδαφος της χερσονήσου. Άνθρωποι συρρέουν από όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας για να μονάσουν. Ο Σμυρνάκης (1903:30) αναφέρει «... ο δ' αριθμός των Μοναχών εν τη ακμή της εν αυτό εισαγωγής αυτών ανήρχετο ενίοτε εις 15.000, αν μη εις 50.000, ως έγγραφαν έτεροι, υπερβολικώς, ίσως». Πιστεύουμε ότι ο πληθυσμός δεν ξεπερνούσε 10.000³. Το ρεύμα προς τις μεγάλες μονές που προκάλεσε η δημιουργία των κοινοβίων μονών κατά το πρότυπο της Μεγίστης Λαύρας έναντι των μεμονωμένων εγκαταβιώσεων, ανέδειξε και ζητήματα συμβίωσης τριβής μεταξύ κελιοτών και μοναστηριακών μοναχών γεγονός που υπαγόρευσε και την σύνταξη του 1^{ου} Τυπικού, του Τσιμισκή το 972.

Μετά την έξαρση της πρώτης περιόδου και την ωρίμανση του θεσμικού πλαισίου ο πληθυσμός της χερσονήσου σταθεροποιήθηκε. Το 1200 αναφέρονται 6.000 μοναχοί (Χρήστου 1987:217). Στα μέσα όμως του 13^{ου} αιώνα οι πειρατικές επιδρομές και οι καταστρεπτικές συνέπειες των δυτικών σταυροφόρων θέτουν το Όρος σε τροχιά παρακμής (Γεδεών 1885) ⁴. Τα γεγονότα έχουν άμεσο αντίκτυπο στην εξέλιξη πληθυσμιακής καμπύλης.

Η απαρχή μιας μακράς περιόδου κρίσης

³ Η Ραϊς (1972:104), αναφέρει ότι μεταξύ 10ου και 13ου «... τα κτίσματα του ήταν διεσπαρμένα πάνω σε 123 απότομες εξέδρες του βουνού ...ανεβαζον όλα μαζί τον πληθυσμό του θεοφρούρητου Όρους σε 8.000 περίπου».

⁴ «Αι μοναί του Αγίου Όρους υπέφεραν τα πάνδεινα εκ τούτων...» «...ληστευσάντων πάνι πολύτιμον υπήρχε εν ταις ιεραϊς μονέσι αιτινες απώλεσαν και ικανόν αριθμόν μοναχών, των μέν αλλαχόθεν διασπαρέντων, των δέ φονεφθέντων» (Γεδεών, 1885:136).

Οι συνέπειες της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους είχε ολέθρια αποτελέσματα τόσο κατά την διάρκεια όσο και μετά την ανακατάληψη των εδαφών της αυτοκρατορίας. Η τελευταία έχοντας περιέλθει σε δεινή θέση αναζητά βοήθεια στους Λατίνους οι οποίοι προτάσσουν την ένωση των εκκλησιών. Την ένωση δεν αποδέχονται οι αγιορείτες και γίνονται αποδέκτες της βίαιης αντίδρασης του Μιχαήλ Η του Παλαιολόγου! Η στέψη του ανθωνικού αυτοκράτορα Ανδρόνικου Παλαιολόγου επαναφέρει την ηρεμία αλλά οι συνέπειες είναι εμφανείς στον πληθυσμό που οδεύει σε κάθετη πτώση. Το πρώτο μισό του ΙΓ΄ αιώνα σε κώδικα του Πρωτάτου (Μικρός Τράγος) αναφέρονται 3.000 άπαντες (Σμυρνάκης 1903:77). Μετά την επικράτηση των Οθωμανών, το 1387 ο Χρήστου συνάγει ότι από τον αριθμό των *χαρατζόχαρτων*⁵ ότι ο πληθυσμός κυμαίνονταν σαφώς κάτω των 3.000 μοναχών (Χρήστου 1987:217).

Ο ΙΔ΄ όμως αιώνας ίσως είναι μία από τις πιο καρποφόρες περιόδους για τον αγιορείτικο μοναχισμό εν μέσω τουρκοκρατίας. Ο αιώνας αυτός αναδεικνύει μία από τις σημαντικότερες μορφές του ορθόδοξου ησυχασμού (κίνημα του ησυχασμού) τον Γρηγόριο Παλαμά (1297-1359), πόλο ελξης για το Άγιον Όρος. Τον ΙΕ΄ αιώνα ο πληθυσμός εγγίζει τα κατώτερα γνωστά όρια. Το 1480 αναφέρονται 700-800 μοναχοί (Χρήστου 1987:218). Η πτώση δείχνει να μην είναι συμπτωματική αλλά σταθερή και συνεχής. Το 1575 αναφέρονται 898 εν όλω μοναχοί (Meyer 1894:215). Αμέσως μετά, η ελάφρυνση των αυστηρών μέτρων επαναφέρουν τους μοναχούς στην χερσόνησο η οποία επανακάμπτει ποσοτικά. Το 1666-1670 ο Georgirenes (1697), αναφέρει ότι υπάρχουν 4.976 μοναχοί, ενώ ο Σμυρνάκης (1903:133), επιβεβαιώνει μιλώντας για περισσότερους από 5.000 μοναχούς.

Οι συνέπειες της φορολογίας.

Τον ΙΖ αιώνα, οι τούρκοι που χρησιμοποιούν τον Άθω σαν πηγή εσόδων για τον ανεφοδιασμό του στόλου τους, αυξάνουν την φορολογία. Οι μονές καταφέρνουν να επιβιώσουν χάρη στην βοήθεια των παραδουνάβιων Ηγεμονιών αλλά ο αθωνικός πληθυσμός βρίσκεται σε τροχιά καθόδου. Σε πράξη του Πρωτάτου το 1744 ο αριθμός

---

⁵ Χαράτσι: κεφαλικός τουρκικός φόρος, ένα χαρατζόχαρτο ανά κεφαλή.

των χαρατζόχαρτων (Σμυρνάκης, 1903:141) αναφέρει τον πληθωρικό αριθμό⁶, των 2.885 μοναχών. Άλλες πηγές καταγράφουν έναν μάλλον πιο πραγματικό αριθμό, αυτό των 1.500 μοναχών (Χρήστου 1987:220). Η οικονομική πίεση εξηγεί την λειψανδρία αλλά συγχρόνως έχει συνέπειες στη θεσμική λειτουργία της χερσονήσου. Πολλές από τις μεγάλες μονές μετατρέπονται σε ιδιόρρυθμες (όχι κεντρική διοίκηση) ενώ αυξάνεται η κατοίκηση σε κελιά και ιδρύονται οι σκήτες (οικισμοί) για την αποφυγή του ασφυκτικού ελέγχου από την κεντρική οθωμανική διοίκηση.

Κατά την διάρκεια του ΙΗ και στις αρχές του ΙΘ αιώνα παρατηρείται έντονη πνευματική δραστηριότητα που συνοδεύεται από την ανάλογη πληθυσμιακή επανάκαμψη. Το 1800 ο Νικόδημος ο αγιορείτης αναφέρει 2.000 μοναχούς (Σμυρνάκης 1903:151), λίγο αργότερα η Ιερά Κοινότητα (Αγιορείτικη Βουλή) ίσως και πάλι *πληθωρικά*, καταγράφει 2.395 μοναχούς (Χρήστου 1987: 217).

Οι συνέπειες της ελληνικής επανάστασης του 1821.

Η πορεία ανόδου του πληθυσμού θα ανακοπεί εξ αιτίας της εμπλοκής των αγιορειτών στην επανάσταση του 1821. Ο τουρκικός στρατός εισχώρησε στο Όρος και προέβη σε πρωτοφανείς καταστροφές (Μαμαλάκης 1971:236,425). Η χερσόνησος απονιλώθηκε πληθυσμιακά. Το 1824, τα χαρατζόχαρτα που πάντα καταγράφουν τον πληθυσμό με ιδιαίτερη *ευρυχωρία*, ανεβάζουν τον αριθμό των μοναχών σε 742 (Αλεξάνδρος 1966:154,172,205). Η κατάσταση υπήρξε απελπιστική «.. δεν έμεναν μέσα κάτοικοι, κοντοί, κοντζοί, στραβοί, μισεροί, και γερόντια, μήτε πεντακόσια», και παρατίθεται και άλλο έγγραφο όπου προστίθεται «..σήμερον αυριον, κατα βασιλικήν αδειαν, αναχωρούν και ολοι οι κάτοικοι Ρώσοι και Βλάχου» (Αλεξάνδρος 1966:111). Η τέλεια καταστροφή απεσωβήθη την τελευταία στιγμή με επέμβαση του Σουλτάνου υπό την προϋπόθεση ότι θα εργαστεί το Όρος για την συντήρηση του τουρκικού στρατού που εγκαταστάθηκε εκεί επί τη ευκαιρία (μεταξύ 400 και 3.000 στρατιωτών). Τελικά το 1830 ο τουρκικός στρατός εξέρχεται, εγκαταλείποντας τη χερσόνησο σε τραγική κατάσταση ίσως από τις χειρότερες στην ιστορία του (Σμυρνάκης 1900:175,184). Η πτώση αν και σημαντική ήταν συμπτωματική, διήρκεσε λίγο και η επανάκαμψη υπήρξε γρήγορη. Το 1834 καταγράφονται 1.190 μοναχοί και το 1845, 1.408 (Σμυρνάκης 1903:332).

Οι σλάβοι στο Όρος

⁶ Οι οθωμανικές αρχές «επιβάλλουν» αυθαίρετα ποσότητες που θα τους αποφέρουν μέγιστα φορολογικά οφέλη.

Στα χρόνια που ακολουθούν οι μοναχοί επανέρχονται σταδιακά ενώ παρατηρείται ένα νέο σημαντικό ρεύμα εισόδου των Σλάβων και ιδιαίτερα των Ρώσων. Τα μέτρα του τότε τσάρου Αλεξάνδρου Β (1808) υπέρ των μονών και η επίδραση του Παΐσιου Βελιτσκόφσκι (σέρβου αθωνίτη μοναχού) στον σλαβικό κόσμο προσελκύει πολλούς Σλάβους. Μετά τον πόλεμο της Κριμαίας (1854) οι γεωπολιτικές επιδιώξεις της Ρωσίας δίνουν πρόσθετη ώθηση στο ρωσικό ρεύμα που είχε στόχο την έξοδο στην Μεσόγειο. Οι Ρώσοι φτάνουν τους 1000 το 1880, ενώ το 1910 τους 3.500 μοναχούς τους οποίους πλαισιώνουν πέραν των 2.000 εργατών. Τα κελιά στη χερσόνησο σχεδόν καταλαμβάνονται, για να στεγάσουν αυτόν τον «υπερπληθυσμό» που βρίσκει διέξοδο στην κατασκευή των ψευδεπίγραφων κοινόβιων σκήτων⁷ με εξαιρετικά μεγαλοπρεπείς και επιβλητικά μοναστηριακής μορφής συγκροτήματα (Αγίου Ανδρέα, Τιμ. Προδρόμου, Βογορόδιτσα, Προφήτου Ηλία κα).

Ο εικοστός αιώνας

Η Ρωσική διείσδυση ανακόπτεται με την Οκτωβριανή επανάσταση και την κήρυξη ένταξης του Αγίου Όρους από τους αγιορείτες, στην ελληνική επικράτεια (1925). Συγχρόνως η διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και η δημιουργία των εθνικών κρατών στρέφει τους Βαλκανικούς μοναχούς στο εσωτερικό των χωρών τους ανακόπτοντας μία παραδοσιακή εισροή αυτής των ορθοδόξων Σλάβων, κατεβάζοντας τον πληθυσμό το 1928 στους 4.858 μοναχούς (ΕΣΥΕ). Οι δύο αλληπάληλοι παγκόσμιοι πόλεμοι επιδεινώνουν την κατάσταση ακόμα περισσότερο και είχαν σαν συνέπεια την αποψίλωση του Όρους κατεβάζοντας ακόμα περισσότερο τον πληθυσμό το 1961 σε 2.687 (ΕΣΥΕ 1961).

Η μεταπολεμική όμως ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας, η αύξηση του βιοτικού επιπέδου και η ενδυνάμωση της ταυτότητας του κράτους ενισχύει τον χαρακτήρα του Αγίου Όρους, ως πολιτιστική αξία έχει σαν αποτέλεσμα την δειλή τροφοδότηση με νέο δυναμικό από το εσωτερικό της χώρας, μετά το 1970, η οποία όμως δεν βοηθά στην επανάκαμψη. Η πτωτική πορεία του πληθυσμού τον 20^ο αιώνα συνεχίζεται. Στην απογραφή του 1981 το Όρος αριθμεί στους 1.472 μοναχούς (ΕΣΥΕ).

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση διευκόλυνε ακόμα περισσότερο τις διεργασίες αποκατάστασης του Αγίου Όρους με αποτέλεσμα ο 21^{ος} αιώνας να βρει τη

---

⁷ Οι ιδιόρρυθμες εγκεκριμένες σκήτες έχουν την μορφή χωριού ενώ οι κοινόβιες αποτελούν εξωθεσμικό νεωτερισμό με μορφή κοινού μοναστηριού.

χερσόνησο σε κατάσταση αναπτυξιακού οργανισμού. Το κτιριακό υλικό αποκαθίσταται, ο κειμηλιακός πλούτος αναδεικνύεται ενώ ένα σημαντικό επισκεπτικό ρεύμα κατευθύνεται προς την χερσόνησο. Δεν συμβαίνει το ίδιο όμως για τον πληθυσμό που ανακάμπτει σταθερά αλλά όχι με τους ίδιους ρυθμούς ανάπτυξης με την λοιπή δραστηριότητα. Η απογραφή του 2001 κατέγραψε 1.961 κατοίκους, εν πολλοίς οφειλόμενο στην ελάττωση των εισροών από τις σλαβικές ομόδοξες εθνικότητες.

Σε αντικατάσταση της τελευταίας, όχι ίδιου μεγέθους, εμφανίζεται μια νέα εισροή δυτικών ετεροδόξων, που ασπάζονται την ορθοδοξία. Πρόσθετα οι αγορεύτικες μονές εξάγουν το μοναστικό τους μοντέλο εκτός Ελλάδος, ανεγείροντας μετόχια σε κράτη όπως η Γαλλία, Ηνωμένες Πολιτείες, Αυστραλία κα.

2.4 Τα δομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού της χερσονήσου

Μηχανισμός ανανέωσης

Στην φυσική κίνηση του πληθυσμού, γενεσιουργό παράγοντα αποτελούν οι γεννήσεις. Η ιδιομορφία του μοναχισμού που εξ ορισμού αποκλείει τις γεννήσεις, καθιστά την αθωνική πολιτεία, δημογραφικά εξαρτημένο πεδίο από κοινωνίες που έχουν δυνατότητα αναπαραγωγής. Οι γεννήσεις σε ανάλογες περιπτώσεις αντικαθίστανται από τις «εισόδους», γεγονός που θέτει αυτόματα το ερώτημα ποιος αντικαθιστά το μηχανισμό ανανέωσης που έχει η οικογένεια σε μια μη μοναστική κοινωνία στον μοναχισμό. Η οικογένεια, αντικαθίσταται από την δυναμική της ομάδας ή συνοδείας που κατοικεί στο εσωτερικό σε κάθε μονής ή κελλιού. Η «αναπαραγωγή» έχει χαρακτήρα κυρίαρχα πνευματικό και αποτελεί προϋπόθεση και αντικαθιστά τη φυσική «αναπαραγωγή». Το πρότυπο αυτό λειτουργεί από τη σύσταση του μοναχισμού. Η δομή στηρίζεται στο σχήμα: οικογένεια (πνευματική οικογένεια: μοναστική συνοδεία), πατέρας (ηγούμενος), τέκνα (μοναχοί: σύνδεσμος του αδελφού), προϋπόθεση σύνδεσης ή αμοιβαία αλληλοβοήθεια (διακονία).

Ανανέωση του γηρασμένου πληθυσμού τον 20^ο αιώνα

Μετά από την ύφεση του 1900 και την παρ' ολίγο οριστική εξάλειψη, οι διεργασίες ανάνηψης υπήρξαν δύσκολες. Χρειάστηκε η μετακίνηση ομάδων, η αρωγή του ελλαδικού μοναχισμού και απαιτήθηκαν σχεδόν δυο δεκαετίες για να τεθούν οι βάσεις της επανάκαμψης. Αυτή η διαδικασία ανανέωσης πραγματοποιήθηκε με διάφορους τρόπους.

1. Ανανέωση του πληθυσμού με την μετεξέλιξη μίας γερασμένης ομάδας, με εσωτερικές διαδικασίες. Η ύπαρξη ηγουμένων-προσωπικοτήτων, «γερόντων» (Μανζαρίδης 1980:189-202) αποτέλεσε τον σημαντικότερο μοχλό. Αυτοί λειτούργησαν σαν πρότυπα και προσείλκυσαν γύρω τους πολυπληθείς ομάδες από τους οποίους πολλοί προσήλθαν στον μοναχισμό. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Ιωσήφ του ησυχαστή (Ιωσήφ 1984) στην σκήτη της Μικράς Αγίας Άννας. Η ομάδα (συνοδεία), αυτή αποτελεί για τον νεότερο μοναχισμό, μια από τις αρχικές γενεαλογικές βάσεις του σημερινού αγιορείτικου μοναχισμού και ευθύνεται για το 1/3 της αναγέννησης των μονών. Τρεις από τους έξι μοναχούς της συνοδείας του γέροντα Ιωσήφ, αναγορεύθηκαν ηγούμενοι νέων μονών ή γέροντες συνοδειών (Φιλοθέου (Εφραίμ), Διονυσίου (Χαράλαμπος) και Βατοπεδίου (Ιωσήφ)).

2. Με εσωτερική μετακίνηση τμήματος ομάδας (συνοδείας) μοναχών, από νεότερες εύρωστες πληθυσμιακά ομάδες, από μια μονή σε άλλη. Οι ηλικιωμένες συνοδείες προσκάλεσαν και διευκόλυναν τη ζεύξη των νέων με τους παλαιούς, δίνοντας ταυτόχρονα δυνατότητα ανάπτυξης και κοινής προοπτικής. Οι αποδεκατισμένες συνοδείες, υπήρξαν δεκτικές στο να αποδεχτούν νέες συμπαγείς ομάδες στις μονές τους, (νέα διοικητική και πνευματική αρχή, νέα λογιστική διαχείριση).

3. Είσοδος συνοδειών εκτός Αγίου Όρους. Η έλευση τους αποτέλεσε «μετάγγιση» για τον αποψιλωμένο πληθυσμό. Οι συνοδείες αυτές από τον ελλαδικό χώρο εγκαταστάθηκαν σε αντίστοιχα κοινόβια εντός της χερσονήσου. Οι ομάδες ήταν ήδη συγκροτημένες και η μετακίνησή τους προς τη χερσόνησο συνέβαλε καθοριστικά στην παγίωση και ανάδειξη της έως τότε ανανεωτικής τάσης.

Ηλικιακή σύνθεση: μηχανισμοί ομαλοποίησης

Τον 20^ο αιώνα, οι νέες ομάδες που μετακινούνται σε αποψιλωμένες μονές, είναι συμπαγείς αλλά ολιγομελείς. Η ηλικιακή σύνθεση αυτών των ομάδων αρχικά απαρτίζεται από μερικές ολιγομελείς «φέτες» στις μικρές ηλικίες και μερικές ακόμα περισσότερο μικρές και απομονωμένες φέτες ηλικιωμένων μοναχών που κατοικούν στις μονές άφιξης, οι παλαιοί μοναχοί. Στην πορεία αυτές οι ομάδες καταφέρνουν να προσθέσουν τον κατάλληλο αριθμό ατόμων ανά ηλικιακή κατηγορία, παρουσιάζοντας μια ομαλή εικόνα «νέας», (υγιώς αναπτυσσόμενης), ηλικιακής πυραμίδας. Η πορεία της ομαλοποίησης είναι μακρόχρονη και ολοκληρώνεται σε περισσότερες από μία φάσεις.

1η φάση. Οι μετακινήσεις των πρώτων ομάδων αρχίζουν μεταξύ 1960 και 1965. Οι μικρές αυτές ομάδες 6-10 ατόμων, δεν εγγίζουν πάντα γρήγορα τον τελικό προορισμό τους. Η διάρκεια του «ταξιδιού» ξεπερνά την δεκαετία. Η διαδρομή μέχρι τον τελικό προορισμό περιλαμβάνει περισσότερους από έναν σταθμό ενώ σαν προσφιλέστερη ενδιάμεση στάση αναδεικνύεται η ημιαναχώρηση (σκήτες: οικισμοί). Κατά την διάρκεια της «διαδρομής» οι ομάδες αυξάνονται αριθμητικά.

Η δεύτερη φάση είναι μία περίοδος ωριμότητας. Οι συνοδείες έχουν καταφέρει να διαμορφώσουν συγκεκριμένο χαρακτήρα αρχίζουν με τη σειρά τους να προσελκύουν νέους μοναχούς. Η αύξηση συνήθως έχει σαν αποτέλεσμα να μην μπορεί η υπάρχουσα υποδομή των καταλημάτων να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του αυξημένου αριθμού. Τότε η ομάδα αναζητά να μετοικήσει σε άλλες μονές, συνήθως μη επανδρωμένες.

3^η φάση. Από τη στιγμή που η νέες συνοδείες εγκαθίστανται στην νέα τους κατοικία παρατηρείται η πλήρης αποκατάσταση της πληθυσμιακής σύνθεσης.

Οι συνοδείες ενώ στην πρώτη φάση απαρτίζονται από μικρές ομάδες νεαρής ηλικίας μεταξύ 20 και 30 ετών, ομαλοποιούν όλο το φάσμα της ηλικιακής πυραμίδας με την εισροή ανθρώπων κάθε ηλικίας παρουσιάζοντας εικόνα «νεαρή⁸», δυναμικής πυραμίδας με ψηλό δείκτη νέων εισόδων. (Εικ 1)

Εικόνα 1

Η εθνική σύνθεση του πληθυσμού

⁸ «Νέα» ηλικιακή πυραμίδα : φαρδιά βάση με λεπτή κορυφή.

Η ιστορική σύνθεση των λαών. Η εθνικότητα την εποχή της σύστασης του Αγίου Όρους έχει την λογική του κοσμοπολιτισμού της αυτοκρατορίας. Άνθρωποι διάφορων εθνικοτήτων γεννώνται και πεθαίνουν σε διαφορές περιοχές της αυτοκρατορίας. Την θεωρούν δικιά τους πατρίδα και θεωρούνται ισότιμοι από αυτή. Οι φυλετικοί ανταγωνισμοί είναι γνωστοί, αλλά στον ίδιο χρόνο υπάρχει ισονομία. Αυτό εξηγείται από την ενοποιητική λογική της πολιτικής ιδεολογίας της αυτοκρατορίας. Το βυζάντιο η μακροβιότερη αυτοκρατορία στην ιστορία, δεν παύει, ακόμα και κατά την ύστατη στιγμή να αντανακλά τα χαρακτηριστικά εθνικής, θρησκευτικής, γλωσσικής, ανεκτικότητας στα πλαίσια του ευρύτερου οργανωτικού της πλαισίου (Πάγκντεν 2005).

Σημαντικό στοιχείο σύνθεσης της αθωνικής δημογραφίας υπήρξε η πολυεθνικότητα που χαρακτήριζε την ταυτότητα του Αγίου Όρους. Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης η πολυεθνική ταυτότητα του Αγίου Όρους εξακολούθησε να αποτελεί κυρίαρχο χαρακτηριστικό, γεγονός που ισχύει μέχρι και σήμερα. Την πρώτη περίοδο η καταγωγή προέλευσης ήταν η Δυτική Ευρώπη, η Μέση Ανατολή, η Ασία, αργότερα τα σλαβικά έθνη και τη Ρωσία με βάση το ελληνικό στοιχείο που υπήρξε ο πυρήνας της αθωνικής πολιτείας. Σήμερα το σύνολο κατοίκων του Αγίου Όρους, ο πραγματικός πληθυσμός, ανέρχεται στους 2.262 (ΕΣΥΕ 2001).

Το Άγιον Όρος διατηρεί τα χαρακτηριστικά της αυτοκρατορικής διοίκησης, περιλαμβάνει στους κόλπους του ορθοδόξους διαφόρων εθνικοτήτων. Η παρουσία τους είναι άλλοτε αποτέλεσμα ομαδικής και άλλοτε προσωπικής αναζήτησης. Η εξήγηση της οικουμενικότητας βασίζεται στις αρχές του βυζαντινού κράτους. Το οποίο σ' όλη την διάρκεια της πορείας του υπήρξε πολυεθνικό κράτος με το ελληνικό στοιχείο ως κινητήριο δύναμη. Οι διαφορές μεταξύ ομάδων αφορούν τον **τρόπο λατρείας**, την **γλώσσα**, το **λειτουργικό τυπικό**. Οι εσωτερικοί λαοί της αυτοκρατορίας Ρωμαίοι, Καλαβροί, Αμαλφίνοι, Ιβήρες, Αρμένιοι, Σύριοι, Βλάχοι, Αλβανοί κ.α., προσέρχονται στο Όρος. (Χρήστου 1984). Δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ των λαών, οι προσερχόμενοι συγκατοικούν στις υπάρχουσες μονές τις οποίες θεωρούν ιδικές τους.

Ίδρυση ξενόγλωσσων Μονών (Σερβικό, Ρωσικό, Βουλγαρικό), συναντάται μόνο στις περιπτώσεις φίλα προσκείμενων εθνών, «δορυφόρων», (Χρήστου 1984), τα οποία δεν ήταν υπό την άμεση εποπτεία του. Οι πληθυσμιακές αυτές ομάδες, δύσκολα μπορούν να χαρακτηριστούν μειονότητες και σε κάθε περίπτωση αν τους αποδοθεί ο

όρος, θα πρέπει να συνοδεύεται από το επίθετο της **ιστορικής, μειονότητας** εφ' όσον αυτές είναι «...μακράς διάρκειας, που συγκροτήθηκαν στον ίδιο χρόνο με το κράτος...» (George 1984:29).

Ειδικό βάρος έχει η ομάδα των σλάβων στο Άγιον Όρος. Ιστορικά το 1078 οι μονές Ξενοφώντος και Χιλανδαρίου (σερβικό μοναστήρι), επανασυστήνεται από τον δευτερότοκο γιο του Σέρβου ηγεμόνα Στεφάνου Νεμάνια, Σάββα. Η δε «...η ίδρυση μονών πρέπει να συνδεθεί άμεσα με τις προσπάθειες της κεντρικής βυζαντινής διοίκησης ....» (Χρυσοχοΐδης 1997). Επί τουρκοκρατίας οι χριστιανοί ηγεμόνες των παραδουνάβιων χωρών βοήθησαν σημαντικότερα το Άγιον Όρος προστατεύοντας, ανακαινίζοντας ή και επανιδρύοντας νέα μοναστήρια, μάλιστα αποδίδονταν σε έναν ευγενή συναγωνισμό προσφορών γεγονός που δείχνει το βαθμό που θεωρούσαν την χερσόνησο «δική» τους (Κορνούτος 1963). Το Άγιον Όρος κατορθώνει να είναι διαχρονικά ένας κοινής αποδοχής τόπος για όλους τους ορθόδοξους και ιδιαίτερα στους ομόδοξους σλάβους και όχι μόνο με καθαρά θρησκευτικό ενδιαφέρον.

Οι σλάβοι το τον 19^ο αιώνα. Ιδιαίτερο ρόλο παίζουν κατά τον 19^ο αιώνα οι Ρώσοι οι οποίοι με την υποχώρηση της οθωμανικής κυριαρχίας εκδηλώνουν ιδιαίτερα δυναμικά το ενδιαφέρον τους. Το 1903 είναι η πρώτη φορά που μία άλλη εθνική ομάδα ξεπερνά σε αριθμό το κυρίαρχο παραδοσιακά στοιχείο, τους Έλληνες. Το ρωσικό στοιχείο από 2.653 (1885), ξεπερνά το 1903 τους 5.000 ανθρώπους (3496 μοναχούς και 1500 περίπου λαϊκούς). Με την εκδήλωση της οκτωβριανής επανάστασης εκδηλώνεται αμφίπλευρη παρέμβαση. Η νέα ρωσική διοίκηση απαγορεύει την έξοδο για ιδεολογικούς λόγους ενώ η ελληνική πλευρά απαγορεύει την είσοδο για εθνικούς. Αποτέλεσμα η καθοδική πορεία του αριθμού των ρώσων στο Άγιον Όρος που περνά από 3.496 (1903) μοναχούς σε 920 (1935) μοναχούς. Σήμερα οι αλλοεθνείς μοναχοί δεν προέρχονται μόνο από παραδοσιακά ομόδοξες χώρες, οι οποίοι δεν είναι του ίδιου θρησκευτικού δόγματος πριν την εγκατάστασή τους στη χερσόνησο. Μετά το 1970 πολλές μονές, αριθμούν στις τάξεις τους, μοναχούς με καταγωγή από όλα τα μέρη του κόσμου και έχουν **πολυεθνικό** χαρακτήρα. Το ποσοστό αυτό σε μερικές περιπτώσεις ξεπερνά 10% (στο ποσοστό αυτό δεν περιλαμβάνονται οι μοναχοί των μετοχιών στην αλλοδαπή).

Ο αγιορείτικος μοναχισμός πάντα στην διάρκεια της ιστορίας του έκανε «εξαγωγή» του αθωνικού πρότυπου σε τρίτες χώρες, με τη μορφή **μετοχίων**. Από τον 9^ο αιώνα (Ιβηρες στη Γεωργία), το Άγιον Όρος αριθμεί πολλά μετόχια στα Βαλκάνια στη Ρωσία στο Λίβανο στην Ιταλία στην Ρουμανία κ.α. Η παράδοση αυτή συνεχίζεται και σήμερα. Εύγλωττα παραδείγματα είναι αυτά της Ι.Μ. Σίμωνος Πέτρας που αριθμεί τρία μετόχια στη Γαλλία, με γάλλους μοναχούς υπό την άμεση πνευματική εποπτεία του αγιορείτικου μοναστηριού.

Μέσα στα ίδια πλαίσια θα έπρεπε να αναφερθεί επίσης και η λειτουργία στην αλλοδαπή, μονών χωρίς το καταστατικό του μετοχίου, αλλά με άμεση εξάρτηση από αυτό. Τέτοιο παράδειγμα είναι η ίδρυση από τον πρώην Ηγούμενο, της μονής Φιλοθέου Εφραίμ, δέκα μονιδρίων στις Η.Π.Α. (Πρωτότον 1997).

Η δυναμική μικρότερων πληθυσμιακών μονάδων: κελιά (αναχώρηση), σκήτες (ημι-αναχώρηση)

Οι μονές είναι μεγάλα κτιριακά συγκροτήματα, ενώ οι σκήτες είναι μοναστικοί οικισμοί. Υπάρχουν 14 τέτοιοι εγκεκριμένοι οικισμοί από το καταστατικό και ίσος αριθμός άτυπων. Η οικιστική εικόνα συμπληρώνεται από τα κελιά, (κατοικίες αγροτικού χαρακτήρα), τα οποία ισορροπούν μεταξύ της μονιμότητας των κοινοβίων μοναστηριών και της πλήρους διασποράς του ερημητισμού. Οι σκήτες είναι σε σοβαρό ποσοστό αποδέκτης των εσωτερικών μετακινήσεων. Οι μοναστηριακοί μοναχοί, όταν μετεγκαθίστανται δείχνουν να προτιμούν σκήτες και όχι άλλες μονές και κελιά (Σιδηρόπουλος 2000). Γι' αυτόν και άλλους λόγους οι σκήτες συχνά αναπτύσσουν μια ιδιαίτερη δυναμική που τις καθιστά συχνά τροφοδοτές άλλων μονών. Πράγματι μερικές συνοδείες γίνονται πόλοι έλξης νέων μοναχών των οποίων ο πληθυσμός όταν μεγαλώσει σε κρίσιμο βαθμό, αναζητά μεγαλύτερα καταλύματα (μονές). Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η συνοδεία της μονής Διονυσίου προερχόμενη από το κελί του Αγίου Νικολάου του Μπουραζέρη.

Η γενική πτώση του αγιορείτικου πληθυσμού δεν άφησε ανεπηρέαστο τον πληθυσμό των σκητών ο οποίος από τους 843 μοναχούς (1920) πέρασε στους 300 (1981). Παρά την γενική πτώση όμως ο πληθυσμός των σκητών δείχνει να αντέχει κατ' αναλογία καλύτερα⁹. Η πτωτική πορεία του σκητιώτικου πληθυσμού, διαφοροποιείται ανάλογα με τον τύπο των σκήτων, ιδιόρρυθμες και κοινόβιες¹⁰. Οι ιδιόρρυθμες σκήτες

⁹ Σύνολο Αγίου Όρους: -71,3%. Σκήτες: -64,4%.

¹⁰ Ψευδεπίγραφη μορφή σκήτης, δημιούργημα εξωτερικών διεργασιών με μορφή μονής.

αντιστέκονται σαφώς καλύτερα (-42,5%), από τις κοινόβιες (-95,8%), οι οποίες χάνουν σχεδόν το σύνολο του πληθυσμού τους. Ενδιαφέρον είναι ότι οι ιδιόρρυθμες σκήτες σε σχέση με τον μοναστηριακό πληθυσμό την τελευταία εξηκονταετία, έχουν αυξητική τάση σε αντίθεση με τις μονές¹¹.

Ο πληθυσμός των **κελιών**, η τρίτη μορφή μοναστικής κατοικίας, είναι το περισσότερο αγνοημένο από τις καταγραφές τμήμα, λόγω της φύσης του με εξαιρετικά υψηλούς δείκτες διασποράς στη χερσόνησο.

Ο Georgirenes (1697), αναφέρει 1000 κελιά το 1770, ο Σμυρνάκης (1903), το 1900 απαριθμεί 709 ενώ το 1996 καταγράφονται περίπου 670 κελιά (Σιδηρόπουλος 2002). Ο αριθμός των κελιών που αφορά τις αντίστοιχες περιόδους αιχμής (το 1900 με 8.376 κατοίκους) και ύφεσης (το 1991 με 1.536 κατοίκους), παρουσιάζει μικρή διακύμανση. Οι αλλαγές που επέρχονται στο οικιστικό σώμα, στην διάρκεια των αιώνων, αφορούν την μορφή των κτισμάτων, την χρήση τους, τον αριθμό των εγκαταβιούντων αλλά όχι τον συνολικό αριθμό, την ποσότητά τους που διατηρείται περίπου στα ίδια επίπεδα, γύρω στις 700 μονάδες (κελιών), 20 μονές και 14 σκήτες (Σιδηρόπουλος 2002).

Μετακινήσεις

Στον μοναχισμό ο τόπος μύησης (κουρά) αποτελεί τόπο ισόβιας εγκατάστασης. Η οριστική μετακίνηση από τον τόπο αυτό, έρχεται σε αντίθεση με την μοναστική παράδοση, παρά ταύτα δεν αποτελεί άγνωστο γεγονός. Οι **εσωτερικές** μετακινήσεις τον 19ο αιώνα (Σιδηρόπουλος 2010), ανέρχονται στο 30% επί του συνόλου, ένα ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό. Οι δύο αποκαλούμενοι έρημοι, στο ΝΑνατολικό άκρο και στην Καψάλα (Καρυές), διαπιστώνεται ότι συμμετέχουν κατά 80%, ως πέρασμα, τελικός προορισμός ή αφετηρία ενισχύοντας την τάση προς ακραία μόνωση που αντιπροσωπεύουν.

Οι **εξωτερικές** μετακινήσεις στην ίδια περίοδο, είναι κυρίως θρησκευτικοί προορισμοί, (οι Άγιοι Τόποι, Ιερατικές σχολές, εκκλησιαστικά κέντρα [Κωνσταντινούπολη, Μόσχα, Ιεροσόλυμα...], κλπ) (Σιδηρόπουλος 2010).

Από αυτούς οι αλλοεθνεείς μοναχοί κατά την είσοδο τους στο στην χερσόνησο, κατευθύνονται σε ομοεθνή μοναστηριακά καταλύματα (Ρώσοι στο Παντελεήμονος, Γεωργιανοί στο Ιβήρων, Σέρβοι στο Χιλανδάρι...), ενώ σημειώνεται απαραίτητα μία

---

¹¹ Το 1920 ο σκητιώτικος πληθυσμός ήταν το 16% του συνόλου του Αγίου Όρους ενώ το 1981 πέρασε στο 20,3%.

στάση σε κατάλυμα με ίδιο εθνικό μοναστικό τυπικό¹² με το δικό τους, στην διάρκεια της μετακίνησής τους. (Εικ 2)

Επισκέψεις στην αθωνική χερσόνησο

Το Όρος αποτέλεσε ανέκαθεν στόχο επώνυμων περιηγητών. Buondelmonte (1422), Belon (1546), Lucas (1706), Barskij (1730), Rockocke (1737), Viloison (1785), Riley (1883), Le Corbusier (1910), είναι μερικοί (Βλάχος 1903).

Στον εικοστό αιώνα ο μαζικός τουρισμός έδωσε άλλες διαστάσεις στον κατά κύριο λόγο προσκυνηματικό χαρακτήρα του τουρισμού, στο Άγιον Όρος. Στην δεκαετία του 1970 το φαινόμενο αρχίζει να εμφανίζει απρόβλεπτες διαστάσεις σε σχέση με τις δυνατότητες της υποδομής για τη φιλοξενία των επισκεπτών. Παρά τον κερματισμό των πηγών, όλα τα στοιχεία συνάδουν στη κατακόρυφη αύξηση του αριθμού επισκεπτών. Ο τουρισμός στην χερσόνησο είναι μέρος του εσωτερικού τουρισμού της Ελλάδας, σε μικρότερο βαθμό των Βαλκανίων και λιγότερο του παγκόσμιου. Ένας αριθμός της τάξης 2.500 ατόμων κατ' έτος, επισκέπτονταν τον Άθω μέχρι το 1960. Το 1995 αυτός ο αριθμός ξεπερνά τις 50.000 επισκέπτες από τους οποίους το 4 % (2.286) είναι ετερόδοξοι (Γραφείο Επισκεπτών Α.Ο. 1996). Ο αριθμός των επισκεπτών συνεχίζει να αυξάνεται με αποτέλεσμα μετά το 2000 οι εισόδοι να αγγίζουν τις 100.000 επισκέπτες το χρόνο¹³. Ο όγκος των επισκεπτών δημιούργησε σειρά προβλημάτων με αποτέλεσμα να γίνουν προσπάθειες διαχείρισης με νομοθετικές ρυθμιστικές παρεμβάσεις που σχετίζονται με το καθεστώς της εισόδου στην χερσόνησο (Σιδηρόπουλος 1998).

Εικόνα 2

¹² Τυπικό: μοναστικό πρόγραμμα. Κάθε μονή έχει το δικό της.

¹³ Ο αριθμός αυτός στην πράξη είναι μεγαλύτερος, αν συνυπολογιστεί ο αριθμός των εργατών και οι εισόδοι των υπαλλήλων των υπηρεσιών που βρίσκονται στη Χερσόνησο.

Η κατανομή του πληθυσμού

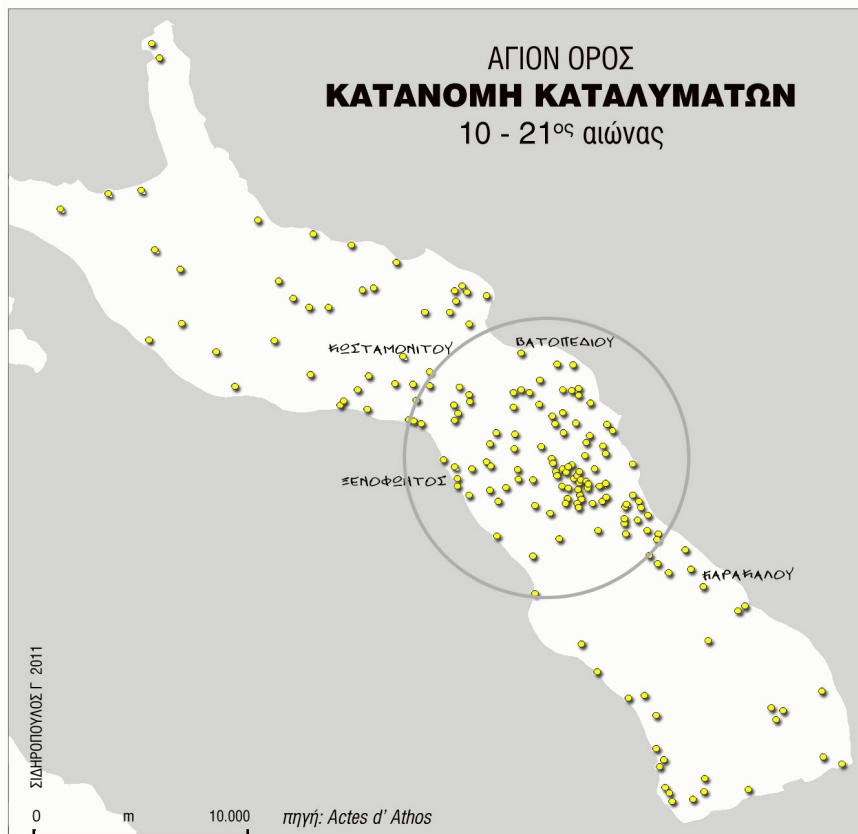
Από τον 9ο ως τον 15ο η χερσόνησος παρουσιάζεται σαν ένα «συνεχές οικιστικό σώμα» που ξεκινά από τα ΒΔυτικά όρια της χερσονήσου και φτάνει μέχρι τη Μονή Ιβήρων, με μεγαλύτερη η μικρότερη διάχυση κατά περιοχή.

Η μεγαλύτερη ζώνη πυκνότητας βρίσκεται στο κέντρο και ορίζεται από ένα τρίγωνο με κορυφές τις μονές Ιβήρων, Ξενοφώντος και Βατοπεδίου και κέντρο τις Καρυές. Ο Μαμαλάκης (1971:44) αναφέρει *«τα περισσότερα μονύδρια ιδρύθησαν εν τη ευρείαν εκτασιν την κατα το μέσον της χερσονήσου και εις το βόρειον αυτής, περι τας σημερινάς Καρυάς»*. (Εικ 3)

Ο αριθμός των ιδρυμάτων δείχνει να μην είναι αποτέλεσμα του αριθμού των μοναχών, αλλά των εσωτερικών διεργασιών της αθωνικής κοινωνίας.

Σε πρώτο χρόνο τον 9^ο αιώνα, γίνεται αναφορά σε 54 μονές. Πολύ γρήγορα μετά την ίδρυση της Λαύρας αναφέρονται 180 μονές (πληθυσμός 10.000 χιλιάδες) (Σμυρνάκης 1903). Στις αρχές του ΙΓ^ο ο αριθμός των μονών φτάνει τις 300 (πληθυσμός 3.000 χιλιάδες) (Κορνούτος 1964:9). Το 1309 απομένουν 25 μόνο μονές, για τον ίδιο αριθμό μοναχών. Ο αριθμός των μονών μεταβάλλεται μόλις τις αρχές του 16ου αιώνα σε 23 και οριστικοποιείται στις 20 τον ίδιο αιώνα.

Η επικράτηση των 20 μονών, έκτοτε ονομαζόμενων κυρίαρχων, έθεσε σε δεύτερο επίπεδο τα υπόλοιπα καταλύματα. Το όνομα «μονή», ενώ αποδίδονταν νωρίτερα σε κάθε μοναστικό κατάλυμα ανεξαρτήτως σημασίας και μεγέθους, μετά τον 16^ο αιώνα αποδίδεται μόνο στις κυρίαρχες. Το σύνολο των κάθε φύσεως μοναστικών καθιδρυμάτων παραμένει σε γενικές γραμμές σταθερό από τον 11^ο αιώνα ως και σήμερα. Αυτός ο αριθμός που κυμαίνεται μεταξύ 700 και 1000 οικιστικών μονάδων, εξυπηρετεί ανά τους αιώνες τις ανάγκες του αγιορείτικου πληθυσμού.

Εικόνα 3

3. Μια πολυκύμαντη δημογραφική ακολουθία

Ένα από τα βασικά στοιχεία στην καταγραφή πληθυσμών με ιστορικό χαρακτήρα είναι η συνέχεια των δεδομένων. Η δημιουργία μιας πληθυσμιακής ακολουθίας απαιτεί την παράθεση στοιχείων από διαφορετικές πηγές ελλείψει ύπαρξης πληροφοριών από μια μόνο πηγή που υπαγορεύει η μακρά ιστορική συνέχεια. Στην περίπτωση του Αγίου Όρους παρά του ότι αυτές οι πηγές είναι ετερόκλητες συνηγορούν στις κεντρικές τάσεις οι οποίες συμπίπτουν ακόμα και αριθμητικά και όταν υπάρχουν συστηματικές αλλοιώσεις. Για την βυζαντινή περίοδο, τα στοιχεία είναι σποραδικά και έμμεσα. Κατά την οθωμανική περίοδο τα στοιχεία προέρχονται από φορολογικούς καταλόγους, και η συχνή μεγιστοποίηση των αριθμών, είναι προφανής και βιβλιογραφικά αποδειγμένη, (για την αύξηση της κατά κεφαλήν φορολογίας). Κατά την νεοελληνική περίοδο η δημογραφική δραστηριότητα απογράφεται συστηματικά χωρίς να εκλείπουν παντελώς τα ζητήματα ακριβούς καταγραφής.

Πράγματι η σύγχρονη καταγραφή παρουσιάζει διάφορες κατανοητές αμέλειες και γενικεύσεις. Το κεντρικό ζήτημα συνίσταται στην μη κατανόηση του καθεστώτος της χερσονήσου και των διαφορετικών μορφών κατοικίας ως προς τις οποίες απογράφεται ο

πληθυσμός. Το σύστημα, κατά συνέπεια, απογράφει μέρος της πληθυσμιακής δραστηριότητα και όχι το σύνολο. Το οικιστικό καθεστώς είναι οριστικά καθορισμένο και μόνο σπανίως και ειδικώς ο κανόνας διαφοροποιείται. Τόσο οι μονές όσο και οι μοναστικοί οικισμοί και τα κελιά που έφτασαν σε ένα μέγιστο όριο (μέγιστη πληρότητα στην διάρκεια της ιστορίας του Αγίου Όρους), και παραμένουν οι ίδιες στο χρόνο. Η θέση και η κατανομή του, στην χερσόνησο είναι καθορισμένη εφ' άπαξ. Δεν μπορούν να κατασκευαστούν νέα οικίσματα, αλλά απλά να αναστηλωθούν και να αναπαλαιωθούν τα παλαιότερα. Ο Βλάχος (1903:134) αναφέρει σχετικά για τα κελιά ότι «..τινά τούτων εισίν ιδρυμένα επι των ερειπίων των προ της αλλώσεως κοιμηθησών μονών».

Όλοι οι τύποι μοναστηριακών καθιδρυμάτων (μονές, σκήτες, κελιά), ως οικιστικά κελύφη έχουν μία σταθερή συνέχεια με τις διακυμάνσεις που μπορεί να επιφέρει ο χρόνος. Συναντώνται σε καλή ή κακή κατάσταση, με διαφορετικής εθνικότητας ενοίκους (η κυριότητα παραμένει πάντα στην κυρίαρχη μονή), με σημαντική ή μηδενική δραστηριότητα. Η άγνοια αυτής της ιδιαιτερότητας έχει σαν αποτέλεσμα κάθε φορά που ένα κατάλυμα είναι παροδικά ακατοίκητο, να μην καταγράφεται.

Νέες και παλαιές καταγραφές του πληθυσμού τον παρουσιάζουν ανά κυρίαρχο μονή¹⁴. Αυτή η μέθοδος αποδίδει λανθασμένα την πραγματικότητα. Οι στατιστικές καταγραφές που διενεργούνται (από την ΕΣΥΕ), μετά την σύσταση του νέου ελληνικού κράτους, εντείνουν την σύγχυση στο ζήτημα της ορθής απεικόνισης και της κατανομής, μεταφέροντας λανθασμένη εικόνα.

Λανθασμένη επίσης είναι η άθροιση του πληθυσμού των εξαρτημάτων (σκητών, κελιών), σε αυτό των κυρίαρχων μονών. Ο κελιώτικος πληθυσμός έχει την λιγότερο αντικειμενική αντιπροσώπευση (αριθμείται πάντα σε αυτόν της κυρίαρχου). Αυτή η προσέγγιση αφαιρεί από τον πληθυσμό την χωρική του υπόσταση, ακόμα και όταν ο κελιώτικος πληθυσμός είναι ιδιαίτερα μεγάλος. Αυτού του είδους η καταγραφή τον απαλείφει χωρικά, και αποτελεί μια λανθασμένη αποτύπωση της οικιστικής γεωγραφίας της χερσονήσου.

Μέσα στο πλαίσιο άθροισης των εξαρτηματικών πληθυσμών (σκήτες, κελιά) στις κυρίαρχες μονές συναντάται ακόμα μια μεθοδολογική ασυνέχεια. Στις πρώτες απογραφές της ΕΣΥΕ αθροίζονται στις μονές μερικές μόνο οικιστικές μονάδες, οι εγκεκριμένες από το καταστατικό σκήτες, ενώ άλλες παρόμοιας μορφής αθροίσεις που

---

¹⁴ Ο χώρος στο Άγιον Όρος ανήκει στα 20 μοναστήρια που αποκαλούνται κυρίαρχα. Κάθε άλλη μορφή κατοικίας ανήκει στα 20 αντίστοιχα ιδιοκτησιακά τμήματα που απαρτίζουν την χερσόνησο.

δεν έχουν θεσμικό χαρακτήρα, αγνοούνται. Στην απογραφή του 2001, απογράφονται εκτός των εγκεκριμένων σκητών και «μερικές» άτυπες αθροίσεις (χωρίς εμφανές κριτήριο επιλογής) ενώ και πάλι αγνοείται το σύνολο του κελιωτικού συστήματος.

Η κατάρτιση πλήρους καταλόγου όλων των κατοικιών (καταστατικά εγκεκριμένων και όχι) είναι απαραίτητη λαμβάνοντας υπ' όψη την κατά το αθωνικό καταστατικό κατηγοριοποίηση σε μονές, σκήτες, και κελιά. Το οικιστικό απόθεμα μέσα στις περιοχές κάθε κυρίαρχης μονής είναι απόλυτα γνωστό και καταγεγραμμένο αφού ανήκει στα περιουσιακά της στοιχεία και οφείλει να παραμείνει αναλλοίωτο και αμετάβλητο στο χρόνο.

Τα απογραφικά δελτία θα έπρεπε να καταγράφουν κάθε αυτόνομη μονάδα κατοικίας. Σε αντίθετη περίπτωση αγνοούνται εστίες που περιστασιακά είναι ακατοίκητες, ενώ κατά το αθωνικό καταστατικό το καθεστώς του παραμένει αναλλοίωτο. Το μηδενικό μέγεθος είναι συγκεκριμένη μαθηματική τιμή της οποίας η παράληψη, παραποιεί και αντιπροσωπεύει λανθασμένα την πραγματικότητα.

Οι μεθοδολογικές «ασυνέχειες» στην καταγραφή έχουν συνέπειες και στην χαρτογραφική απεικόνιση του πληθυσμού. Στην χαρτογραφία η μορφή και η ιδιαιτερότητα των δεδομένων υποδεικνύει το είδος του χάρτη που πρέπει να παραχθεί. Πληθυσμιακά η χαρτογραφική απόδοση της χερσονήσου θα έπρεπε να έχει διαφορετική σημειολογικά μορφή από αυτήν που εμφανίζεται στους χάρτες. Οι χάρτες που αποδίδουν τον πληθυσμό σε σχέση με τον τόπο, είναι χάρτες απόλυτων ποσοτήτων με χρήση σημειακής μεταβλητής της εικόνας. Δηλαδή κάθε σημείο με πληθυσμό (μονές σκήτες κελιά, αρσανάδες), σχεδιάζονται με τον ανάλογο μεγέθους κύκλο. Δεδομένων των ζητημάτων ελλιπούς καταγραφής όλων των εστιών κατοικίας η ορθή απεικόνιση θα έπρεπε να γίνεται με χάρτες σχετικών ποσοτήτων και με επιφανειακή μεταβλητή (Σιδηρόπουλος 2006). Δηλαδή την καταγραφή του πληθυσμού σε επίπεδο επιφάνειας των «περιοχών» των μονών και όχι ανά μονάδα κατοικίας που παρουσιάζει τις προαναφερόμενες ελλείψεις.

4. Επίλογος

Η μελέτη για την ιστορική ταυτότητα του πληθυσμού της χερσονήσου αναδεικνύει μερικά κοινωνικά χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την φύση της ως χώρος μοναχισμού, χώρος πολυεθνικός, χώρος αναχώρησης και *ξενιτείας* και μια σειρά άλλων

χαρακτηριστικών που διαμορφώθηκαν σύμφωνα με τις γεωπολιτικές ιδιαιτερότητες της χερσονήσου στα πλαίσια του διεθνών και περιφερειακών δεδομένων στο πέρασμα του χρόνου.

Ένα από τα χαρακτηριστικά αφορά το γεγονός ότι ο πληθυσμός του Άθω είναι ετεροτροφοδοτούμενος. Είναι μια κοινωνία που διαμορφώνει το δημογραφικό της προφίλ κατά το ένα τρίτο του χρόνου ζωής της, εκτός της χερσονήσου. Μία άλλη ιδιαιτερότητα στηρίζεται στην θρησκευτική ομοιογένεια συγκροτώντας ένα πολυεθνικό σύνολο που κατά την στιγμή της ίδρυσης της αποτελούσε (η πολυεθνικότητα) βασική αρχή της πολιτικής ιδεολογίας της αυτοκρατορίας του βυζαντίου. Σήμερα η πολυεθνικότητα αποτελεί κεκτημένο χαρακτηριστικό και χαρακτηριστικό συστατικό της αθωνικής κοινωνίας. Παλαιότερα Ίβηρες, Άραβες κ.α., σήμερα Ρώσοι, Σέρβοι, Βούλγαροι, Ρουμάνοι αλλά και ορθόδοξοι, δυτικών κρατών, αποτελούν τον πληθυσμό. Η καμπύλη εξέλιξης του πληθυσμού, παρουσιάζει ένα μέσο πληθυσμιακό προφίλ που κυμαίνεται μεταξύ των δύο και δύομισι χιλιάδων ατόμων.. Στην διάρκεια της ιστορίας του αυτός ο πληθυσμός χαρακτηρίστηκε από δύο εξαιρετικές αιχμές που αύξησαν τον πληθυσμό στους 10.000 περίπου κατοίκους. Η μια σχετίζεται με τη ίδρυση της πρώτης κοινόβιας μονής (Μ. Λαύρα), και η δεύτερη τον δέκατο ένατο αιώνα με την μαζική προσέλευση Ρώσων και Σλάβων μοναχών

Ο τόπος κατοικία αποτελεί παράμετρο με ειδικό βάρος. Ο πληθυσμός κατοικεί σε μονές (κοινόβιος τρόπος), σκήτες: μοναστικοί οικισμοί (ημι-αναχώρηση) και μεμονωμένα κελιά (αναχώρηση). Από αυτά κυρίαρχο είναι μόνο οι μονές ενώ τα άλλα ανήκουν διοικητικά και ιδιοκτησιακά σε αυτές. Όλοι οι τόποι κατοικία παραμένουν αναλλοίωτοι σε χωρητικότητα και μορφή ες αεί. Κομβική για την μελέτη της ιστορικής δημογραφίας είναι οι καταγραφές και η απόδοση των πληθυσμιακών χαρακτηριστικών κατά τον μορφή εγκαταβίωσης. Η μελέτη έδειξε ότι αν αγνοηθεί αυτή η παράμετρος κατά την απογραφή, αλλοιώνεται καθοριστικά η εικόνα της κατανομής του πληθυσμού στην χερσόνησο. Η αγνόηση στην καταμέτρηση διάφορων καταλυμάτων που περιστασιακά «απενεργοποιούνται» ή η προσμέτρησή τους στον πληθυσμό των κυρίαρχων μονών, διαφοροποιεί καθοριστικά την γεωγραφία του πληθυσμού, αποδίδοντάς της έναν χαρακτήρα που δεν ανταποκρίνεται στην αθωνική πραγματικότητα.

Η μελέτη του πληθυσμού στο Άγιον Όρος δεν μπορεί να περιοριστεί σε ζητήματα απογραφής. Στο πλαίσια της ίδιας κατεύθυνσης της μελέτης του πληθυσμού, σε επίπεδο εφαρμοσμένης γεωγραφίας, επόμενο βήμα αποτελεί η διενέργεια λεπτομερούς

καταγραφής του οικιστικού αποθέματος, με την παράλληλη συνδρομή των ιστορικών ιδιοκτησιακών τεκμηρίων και την εμπλοκή των τοπικών αρχών και η κατάρτιση οριστικού κατάλογου, ανά κατοικία, ώστε η ορθή κατανομή των πληθυσμιακών μεγεθών να αντιπροσωπεύει με πιστότητα στην πραγματικότητα ενός τόπου που εκτός του ευρύτερου τοπικού και εθνικού ενδιαφέροντος έχει την προσοχή του κόσμου ως Μνημείο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς

5. Βιβλιογραφία

1. Βλάχος Κ., Η χερσόνησος του Αγίου Όρους Άθω, Βόλος, 1903.
2. George P, Geopolitique de minorites, εκ.PUF, Παρίσι,1984 .
3. Georgirenes J, A description of the present state of Samos, Nicaria and Mount Athos, London, (ανατύπ. Καραβίας, Αθήνα). 1697.
4. Meyer P., Die Haupturkunden fur die Geschichte der Athoskloster, Leipzig 1894.
5. Russell J. C, Late Ancient and Medieval Population, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1958.
6. Treadgold W, History of the Byzantine State and Society, [on line] Stanford University Press, Stanford,1997.

7. Αλέξανδρος Λαυριώτης, Έγγραφα Αγίου Όρους της Επανάστασεως 1821-1832, τομ Α, Αθήνα, 1966.
8. Αντωνίου Ιερμ, Βίοι Αθωνιτών τού ΙΘ' αιώνος, τόμ. Α' τόμ. Β', Ορμούλια, 1994–1995.
9. Αντωνίου Ιερμ, Αγιορείτες Πατέρες του ΙΘ αιώνος, τομ Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ινδικτος, Αθήνα, 2005.
10. Γεδεών Μ.Ι, Ο Άθως. Αναμνήσεις-Έγγραφα-Σημειώσεις, Κων/πολη, 1885,.
11. Γραφείο Επισκεπτών Αγίου Όρους, Απογραφικά στοιχεία επισκεπτών 1996.
12. ΕΣΥΕ Απογραφές 1928, 1940, 1951, 1961, 1971, 1991, 2001,
13. ΕΣΥΕ, Πραγματικός πληθυσμός. Νομοί, δήμοι, κοινότητες, δημοτικά και κοινοτικά διαμερίσματα και οικισμοί, 2001, <http://www.statistics.gr>.
14. Ιωσήφ μοναχός, Γέρων Ιωσήφ ο ησυχαστής, Άγιον Όρος, 1984.
15. Koder J., Το Βυζάντιο ως χώρος Εισαγωγή στην ιστορική γεωγραφία της ανατολικής Μεσογείου στη βυζαντινή εποχή, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2005.
16. Καμινιάτης Ι, Ευστάθιος, Αναγνώστης Ι., Χρονικά των Αλώσεων της Θεσσαλονίκης, ΑΓΡΑ, Αθήνα, 2005.
17. Κορνούτος Γ, Το Άγιον Όρος ιστορία και θρύλοι, ΕΣΤΙΑ, Αθήνα, 1963.
18. Κουρίλας Ε, Οι αμπελώνες του Αθως, εκ Αγ. Ανατυπώματα, Άγιον Όρος 1993, (ανατύπωση 1935).
19. Μαμαλάκης Ι, Το Άγιον Όρος δια μέσου των αιώνων, εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1971.
20. Μανζαρίδης Γ, Το Άγιον Όρος και η σημερινή Κοινωνία, Θεσσαλονίκη, εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1980,.
21. Μπράουν Π, Η κοινωνία και το Άγιο στην ύστερη Αρχαιότητα, Άρτος Ζωής, Αθήνα, 2000,.
22. Πάγκντεν Α, Λαοί και Αυτοκρατορίες, Πατάκης, Αθήνα, 2005.
23. Παλλάδιος, Ελενοπόλεως, 1866, Λαυσαικόν, Ελληνικού Τυπογραφείου του Αγίου Γεωργίου, Βενετία εκδ Ρηγόπουλου, Θεσ/νικη
24. Παπαχρυσανθου Δ, Αθωνικός μοναχισμός, αρχές και οργάνωση, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1992.
25. Πρωτότον, «Ειδήσεις και Σχόλια», Πρωτότον, Μαρτιος-Απρίλιος, Νο 64, 1997, σελ 44.
26. Ραις Τ, Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των βυζαντινών, Παπαδήμα, Αθήνα, 1972.
27. Σβορώνος Ν, Η σημασία της ίδρυσης του Αγίου Όρους για την ανάπτυξη του ελλαδικού χώρου, Πανσέληνος, Άγιον Όρος, 1987.

28. Σιδηρόπουλος Γ., «Η χερσόνησος του Αθως ως επικοινωνιακός και πολιτισμικός πόλος τουριστικής έλξης», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 95, Α, 1998, 69-85,
29. Σιδηρόπουλος Γ., Άγιον Όρος, ανθρωπογεωγραφικές θεωρήσεις, Καστανιώτης, Αθήνα, 2000.
30. Σιδηρόπουλος Γ., Μικροί αθωνικοί σχηματισμοί, 345-354, στο Λιβεράτος Ε., «Όρους Αθω γης και θαλάσσης περίμετρον, χαρτών μεταμορφώσεις», Εθνική Χαρτοθήκη, Αθήνα, 2002.
31. Σιδηρόπουλος Γ, «Γραφική Σημειολογία» Παπαζήσης, Αθήνα, 2006.
32. Σιδηρόπουλος Γ, «Ο ρόλος των αναχωρητών και οι εσωτερικές μετακινήσεις στη χερσόνησο του Αθω τον 19 αιώνα», ανακοίνωση 9^ο Συνέδριο ΕΓΕ, 2010,.
33. Σμυρνάκης Γ., Άγιον Όρος, εκ. Πανσέληνος Καρυές, 1903.
34. Υπουργείο Εθν. Οικονομίας, 1913, Απαρίθμησης των Κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος του έτους 1913, Διεύθυνσις Στατιστικής .
35. Χρήστου Π., Άγιον Όρος, Εποπτεία, Θεσσαλονίκη, 1987.
36. Χρυσοχοΐδης Κ, «Παραδόσεις και Πραγματικότητες στο Άγιον Όρος στα τέλη του ΙΕ` και στις αρχές του ΙΣΤ` αιώνα», εκδ. Ε.Ι.Ε., Αθήνα, 1997, 199-147.